

Sindikalni pokret u društvenom životu Hrvatske između dva svjetska rata*

Sindikalni pokret na području Hrvatske gotovo u cijelom međuratnom razdoblju (s izuzetkom Istre, koja je bila izvan sklopa Jugoslavije, dakako), uostalom kao i u Jugoslaviji, zbog društveno-političke situacije u kojoj se razvijao — a uvjeti građanskog sistema i političkoga i ekonomskog nametali su postojanje raznih struja u tom pokretu, njegovu izrazitu političku heterogenost, nejedinstvenost, rascjepkanost — imao je posebno mjesto i značenje kao sredstvo okupljanja radničke klase, te tada obespravljene društvene snage. Po tome je taj pokret dobio i važnost i određen položaj u društvu oštro podijeljenom na one snage koje imaju vlast i ekonomsku moć, i na one koje su, poput radničke klase, obespravljene u ekonomskom, političkom i uopće društvenom pogledu. Postavlja se pitanje u čemu se ogledalo to posebno mjesto sindikalnog pokreta u tadašnjem društvu i u čemu je njegovo značenje. Odgovor na to nalazi se u spletu činjenica koje ću ovdje pokušati iznijeti u najkraćim crtama.

1.

Iako se radnička klasa u međuratnom razdoblju na teritoriju Hrvatske, a čini se i Jugoslavije, podvostručila, a možda i utrostručila,¹ pa je dakle kvantitativno bila u neprestanom, prilično snažnom usponu, nije uspjela u tom društvenom sistemu gdje je buržoazija imala svu moć u svojim rukama izboriti i osigurati takvo svoje mjesto koje bi joj omogućilo samostalno, jednakopravno društveno i političko izražavanje. Razlog tome nije samo to što je radnička klasa u toku tih dvadesetak godina međuratnog razdoblja bila relativno mali dio društva,² pa je njezin rast bio ne samo dokaz raslojavanja i proletarizacije prije svega radnog seljaštva, nego i to što je vladajuća buržoazija, a također i ona koja se nalazila

* Tekst je skraćena verzija saopćenja pročitano u IV sekciji (razdoblje 1918–1941) VII kongresa historičara Jugoslavije, održanog od 5. do 7. listopada 1977. u Novom Sadu.

¹ O tome usp. *M. Kolar-Dimitrijević*, O socijalnoj strukturi radništva Hrvatske u razdoblju između dva rata, *Časopis za suvremenu povijest* (ČSP), 1/1970, 77–103, gdje je navedena i ostala literatura. Vidi i ista, *Radni slojevi Zagreba 1918–1931*, Zagreb 1973.

² Isto. Zanimljivo je napomenuti da su tadašnje građanske snage umanjivale i brojčano stanje radničke klase kako bi i tako dokazale da se radnici imaju prikloniti njima kao nesamostalan društveni faktor. Tako je, npr., HSS tvrdila da radnika u Hrvatskoj ima manje od 5% od ukupnog broja stanovnika. Postotak radnika, međutim, u ukupnom stanovništvu bio je veći od 20%.

u opoziciji prema režimu, shvativši zapretanu snagu te klase, koja se sve više pod vodstvom Komunističke partije osvješćivala i borila protiv tadašnjeg sistema, nastojala na sve načine onemogućiti radnike i pri tome nije birala sredstva.

Vidjelo se to prvenstveno na primjeru odnosa prema Komunističkoj partiji Jugoslavije uopće, a od 1937. godine, i prema partijama u njezinu sklopu. Ta stranka, avangarda radničke klase, u većem dijelu međuratnog razdoblja nalazila se u dubokoj ilegalnosti, neprekidno na udaru režima, njegovih organa vlasti, te građanskih snaga uopće. Konstanta odnosa prema toj stranci najizrazitije je potvrđivala da tadašnje građansko društvo i njegovi organi vlasti nastoje onemogućiti radničku klasu, ne dopustiti joj da se samostalno društveno i politički izrazi. Jer, Komunistička partija Jugoslavije i stranke u njezinu sastavu izrasle su iz radničke klase, bile su njezin istinski predstavnik.

To se, dakako, ne bi moglo reći i za socijaldemokrate, odnosno socijaliste (Socijalistička partija Jugoslavije djelovala je nesmetano u razdoblju 1921–1929),³ koji su bili u mnogo povoljnijem položaju jer je njihova stranka, odnosno stranke, legalno djelovala više od osam godina, a i nakon toga njihova politička i društvena aktivnost bila je također više-manje nesmetana. Socijaldemokrati, odnosno socijalisti, iako su u vremenu do prvoga svjetskog rata bili predstavnici radničke klase, u međuratnom razdoblju sve više gube oslonac među radnicima, u masama radnika, pretvaraju se u uski sloj dobro plaćenih činovnika u raznim ustanovama za zaštitu radnika, pa tako predstavljaju još samo socijalističke ideje i politiku, ali ne i klasu.⁴

Drugih radničkih partija, kao što je poznato, nije bilo, pa se radnička klasa u političkom pogledu nalazila u situaciji da se aktivira u prognoj, ilegalnoj Komunističkoj partiji ili da se pasivizira, ili da pristupi građanskim političkim partijama koje su nudile i neke radničke programe, no, dakako, uvijek usmjerene na pridobivanje radnika za njihove interese, interese građanske klase.

Nemogućnost samostalnoga političkog izražavanja radničke klase u Hrvatskoj i u Jugoslaviji u to vrijeme bila je bez sumnje posljedica ekonomske podređenosti te klase u uvjetima građanskog društva. Ekonomska se podređenost, zapravo žestoka eksploatacija te klase ogledala u nepovoljnim radnim i materijalnim uvjetima u kojima su radnici prodavali jedino što su imali: radnu snagu. Nisu bili bolji ni opći životni uvjeti radnika, koji su uglavnom stanovali na periferiji gradova gdje se podizala industrija, zahvaljujući umnogome mogućnosti eksploatacije jeftine radne snage. Radnička klasa nije imala ni uvjeta da promijeni taj svoj društveni status, bilo školovanjem bilo na drugi način, pa je sasvim

³ Usp. T. Milenković, *Socijalistička partija Jugoslavije (1921–1929)*, Beograd 1974.

⁴ B. Janjatović, O nekim aspektima djelovanja KPJ u zagrebačkim sindikatima i preuzimanju vodeće uloge u URSSJ-u u razdoblju 1933–1941, zbornik »Revolucionarni radnički pokret u Zagrebu između dva svjetska rata«, Zagreb 1968, 255–285; *ista*, Sindikalni pokret u Hrvatskoj u vrijeme održavanja V zemaljske konferencije KPJ, zbornik »Peta zemaljska konferencija KPJ«, Zagreb 1972, 213–222; *ista*, Sindikalni pokret u Hrvatskoj u razdoblju 1933–1936. s obzirom na politiku KPJ, ČSP, 1–2/1969, 7–54 i 1/1970, 105–134; I. Jelić, *KPH 1937–1941*, Zagreb 1972.

razumljivo da je imala potrebu da nađe izlaz iz toga nepovoljnog društvenog statusa.⁵ Kako joj je, kao što je već rečeno, bilo gotovo onemogućeno legalno političko okupljanje i organiziranje, a sama je sve više dolazila do uvjerenja da se jedino organiziranom borbom može promijeniti njezina situacija, jedina mogućnost legalnog djelovanja u društvu bili su sindikati, makar su i takav oblik organiziranja režim i buržoazija nastojali podvrći svojim ciljevima.

Sindikati su u tom društvu, snažno ispolitiziranom, bili jedine legalne masovne radničke organizacije (u koje treba uključiti i druge organizacije koje su potpadale pod upravu sindikata — od sportskih do kulturno-umjetničkih društava), pa je tako sindikat, iako po svojoj namjeni strukovna organizacija, postajao i postao i politička radnička organizacija, štoviše, vrlo često i jedina mogućnost organiziranog djelovanja u društvu. Sindikati su tu ulogu i značenje dobivali, međutim, i zbog drugih razloga. Prvenstveno su to bili ciljevi raznih političkih i društvenih snaga koje su ih osnivale ili im se nametnule.

2.

Komunistički orijentirani sindikati, iako se sama KPJ nalazila u dubokoj ilegalnosti od 1920. godine, djelovali su u cijelom međuratnom razdoblju gotovo u kontinuitetu, premda su režim, pa i opoziciona buržoazija, nastojali s njima obračunati. Bilo je to najprije Centralno radničko sindikalno vijeće, sindikati raznih struka radnika osnovani gotovo istodobno kad i KPJ, zatim, nakon njihove zabrane kao komunističke organizacije potkraj 1920. godine, komunističke ideje i praksu u sindikalnom radu nastavlja Međusavezni sindikalni odbor, ili, poznatiji pod popularnim imenom, Nezavisni sindikati.⁶

Poslije njihova likvidiranja ediktom šestojanuarskog režima, komunisti, nalazeći se često u raskoraku između situacije u zemlji i direktiva vodstva koje je bilo stacionirano u inozemstvu i iskusivši teško vrijeme niza lutanja i nesnalaženja, postepeno preuzimaju u svoje ruke Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije (URSSJ), savez raznih strukovnih sindikata što su ga do tada vodili socijalisti.⁷ Taj su savez strukovnih sindikata komunisti, njihovi pristaše i simpatizeri uspjeli pretvoriti za relativno kratko vrijeme — afirmiravši se najprije u podružnicama i nižim forumima, a od proljeća 1936. i u Pokrajinskoj upravi URSSJ-a za Hrvatsku i Slavoniju, te od ljeta 1937. u istom forumu za Dalmaciju (na razini Jugoslavije to su postigli na IV. kongresu URSSJ-a, u travnju 1938. u Zagrebu) — u svoju, revolucionarnu radničku organizaciju, koju je, režim potkraj 1940. godine zabranio kao komunističku. Komunisti su, dakle,

⁵ Usp. *M. Kolar-Dimitrijević*, O položaju hrvatskih radnika u međuratnom razdoblju, ČSP, 1/1971, 57–74. Vidi i bilj. 1 i 4.

⁶ Usp. *J. Cazi*, Revolucionarni sindikati 1919–1920, Beograd 1959; *isti*, Komunistička partija Jugoslavije i sindikati, Beograd 1959; *isti*, Nezavisni sindikati 1921–1929, knj. I, Zagreb 1962, knj. II, na i. mj. 1964, knj. III (u dva sveska), na i. mj. 1967.

⁷ Vidi bilj. 1 i 4. Usp. i *J. Cazi*, S puta reformizma na put klasne borbe. Ujedinjeni radnički sindikalni savez i rad komunista u njemu 1929–1934, Zagreb 1977.

i usprkos čestim zabranama njihovih sindikalnih organizacija, odnosno sindikata pod njihovim utjecajem, uspjeli održati kontinuitet rada u sindikatima.⁸

Kako je KPJ smatrala strukovnu, ekonomsku borbu dijelom klasne borbe usmjerene na rušenje tadašnjeg društva i stvaranje novog, u kojem neće biti eksploatacije jedne klase od druge, tako su i sindikati pod njezinim vodstvom, bez obzira na to što to uvijek nije bilo moguće realizirati, bili neraskidivo vezani s političkom borbom koju je ta stranka vodila za izmjenu starog i izgradnju novog društva. Zato su sindikati, u kojima su djelovali komunisti i njihove pristalice, bili borbene radničke organizacije, organizacije kojima je minimalni program bio borba za promjenu položaja radnika vezanog uz radne i materijalne uvjete, a maksimalni program borba za opće političke i društvene ciljeve koje je pred sebe postavila Komunistička partija, ta stranka radničke klase i drugih naprednih ljudi što se opredijelila za rušenje staroga i izgradnju novog društva, obuhvativši u svom programu i praksi rješenja za bitne društvene probleme, a ne samo i isključivo za interese radnika. Prema tome su komunistički orijentirani sindikati u čitavom međuratnom razdoblju, iako je intenzitet njihova djelovanja bio ovisan o ekonomskoj i političkoj situaciji u zemlji, pa i svijetu, bili takve organizacije koje su vodile svakodnevne, česte, tarifne i štrajkaške akcije, razvijale intenzivnu djelatnost na kulturnom i prosvjetnom polju, uključivale se u političke i društvene akcije što ih je vodila ili inicirala KPJ. Ti su sindikati, za razliku od svih ostalih, kako se i KPJ razlikovala od svih drugih tadašnjih političkih stranaka po programu i po praksi, uvidjevši da nejedinstvo sindikalnog pokreta slabi i udarnu snagu radničke klase, radničkog pokreta, nastojali premostiti te razlike, borili se za svakog radnika, organiziranoga i neorganiziranoga (pri tome treba istaknuti da je u sindikatima bilo organizirano nešto više od 10% svih radnika, s izuzetkom prvih i posljednjih godina kad je broj sindikalno organiziranih bio mnogo veći),⁹ borili se za jedinstvo sindikata, najprije organizaciono, a kad to nije uspjelo, za akciono jedinstvo, koje bi bilo temelj jedinstva radničke klase. Po svojoj cjelokupnoj aktivnosti, kao dio organizacija komunističkog pokreta, komunistički orijentirani sindikati, a na području Hrvatske oni su bili izrazita, snažna struja u sindikalnom pokretu, imali su značajnu društvenu ulogu, i to ne samo kao legalna masovna radnička organizacija, nego i po tome što se njihov utjecaj širio i na neorganizirane

⁸ Isto. Vidi i: B. Janjatović, KPJ i sindikati u Hrvatskoj u razdoblju 1929–1941. godine, *Naše teme*, 7/1969, 1154–1171; *ista*, Politička opredijeljenost sindikalnog pokreta u Hrvatskoj u međuratnom razdoblju, na i. mj. 6/1974, 1066–1083; *ista*, Sindikalni pokret u Hrvatskoj 1918–1941. i političke akcije radničke klase, na i. mj. 1/1976, 157–170; *ista*, Sindikalni pokret u Hrvatskoj u razdoblju 1918–1941. i ekonomski položaj radničke klase, na i. mj. 9/1974, 1540–1558.

⁹ Teško je kvantitativno izraziti člansku pripadnost pojedinih sindikata. Dok su komunistički i socijalistički orijentirani sindikati uglavnom iskazivali članstvo na osnovi uplaćene članarine u toku jedne godine, pa su zapravo govorili o prosječnom broju članova svojih sindikata, Hrvatski radnički savez iskazivao je članstvo uglavnom prema broju upisanih članova. Zato se ovdje iznosi podatak koji govori o približnom broju članova, a nastao je na osnovi procjene o broju radnika koje su sindikati okupljali u svojim akcijama. Vidi lit. u bilj. 1, 4, 6 i 8.

radnike i što su tako pridonosili organiziranosti radničke klase, njezinu konstituiranju u snažan društveni faktor, koji je postao i ostao stalna prijetnja tadašnjem društvenom sistemu.¹⁰

3.

Socijaldemokrati, odnosno socijalisti, smatrali su strukovnu organizaciju, strukovnu borbu samo sredstvom ublažavanja položaja radnika u kapitalističkom sistemu, a to je proizlazilo iz njihova stava da je najprije potrebno osigurati uvjete za izgradnju novog društva, dakle ne boriti se protiv starog, ne rušiti ga, nego reformama ublažiti tadašnje suprotnosti. Po njima i za njih, radnička klasa bila je neprosvijećena, nepripremljena za izgradnju socijalizma, pa je za to treba osposobiti, osigurati joj zakonskim mogućnostima građanskog društva takvo mjesto u društvu da će se moći pripremiti za te ciljeve. U sindikalnoj praksi to je značilo da su socijalistički orijentirani sindikati — a djelovali su kontinuirano, i to Opći radnički savez (1917—1939),¹¹ Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije (pod vodstvom socijalista bio je od 1925. do polovice tridesetih godina),¹² te neki posebni strukovni sindikati, kao Savez grafičkih radnika Jugoslavije¹³ i dijelom Savez bankovnih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika (od osnutka do polovice tridesetih godina)¹⁴ — traže akcije, ali ih nerado vode, bolje rečeno nerado vode borbene, ofenzivne radničke akcije usmjerene prema bitnim promjenama, traže, i u tome su neumorni i vrlo uporni, zakonske mogućnosti za ublažavanje klasnih i društvenih suprotnosti u radnim i materijalnim uvjetima radnika. Ti sindikati nisu vodili brigu o potrebi jedinstva sindikalnog pokreta, za njih je bilo najvažnije jedinstvo njihovih vlastitih organizacija, u kojima je također bilo previranja zbog raznih razloga, više-manje organizacione naravi, i zbog mogućnosti održavanja pojedinaca na dobro plaćenim (u odnosu na radnike) položajima činovnika u ustanovama za zaštitu radnika ili čak na sindikalnim funkcijama. Ti su sindikati osuđivali komunističke ideje i praksu u strukovnim organizacijama, a, dakako, i uopće njihove napore da se izgradi jedinstveni sindikalni pokret kao osnova za jedinstvo radničkog pokreta, jer u tome nisu vidjeli mogućnosti za svoje daljnje djelovanje, a plašila ih je svaka borba, promjena staroga i izgradnja novog.¹⁵

Ipak su ti sindikati zbog kontinuiteta svog djelovanja, zbog velike aktivnosti na prosvjećivanju radnika, pa makar i u svom duhu, pridonosili

¹⁰ Vidi bilj. 1, 4, 6, 8.

¹¹ Usp. bilj. 1 i 4.

¹² Isto.

¹³ Isto. Usp. i V. Cević, *Historija organizacije i političkih borbi grafičkih radnika Hrvatske 1870—1955*, Zagreb 1955.

¹⁴ Usp. M. Ašković, J. Radmilović, N. Petrović, *Savez bankarskih, osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika Jugoslavije — SBOTIC — 1902—1941*, Beograd 1971.

¹⁵ Vidi bilj. 1, 4, 6, 13.

izgradnji svijesti o potrebi sindikalnog organiziranja, pa su dakle i tako donekle pomagali izražavanje radničke klase kao društvenog i političkog faktora, kočeći istodobno njezinu borbenost.

4.

Uz te sindikate, na području Hrvatske, kontinuitet u djelovanju, iako s prekidom za vrijeme šestojanuarskog režima, imao je Hrvatski radnički savez, organizacija koju su 1921. godine osnovali pravaši, ali je tek pod vodstvom Hrvatske seljačke stranke od 1922. godine taj savez postepeno dobio svoje pravo značenje i ulogu otupljivača klasne borbe radnika. Do 1929. godine, kad je kao i Hrvatska seljačka stranka prestao s radom zbog nastupa šestojanuarskog režima iako nije izričito zabranjen, Hrvatski radnički savez ne očituje potpuno sve svoje značajke pa se nije ni ispoljila ta njegova uloga. Hrvatska seljačka stranka nije tada poklanjala posebnu pažnju svom djelovanju među radnicima i nije do kraja razradila koncepcije svoje politike prema radničkoj klasi pa je Hrvatski radnički savez zapravo više pokušavao utjecati na radnike, a ne i voditi njihove akcije. Uz to su ostali sindikati, prvenstveno oni komunistički, bili dovoljno jaki, s dovoljnom tradicijom i mogućnošću djelovanja da se odupru HRS-ovim pokušajima okupljanja radnika. Od 1935. godine, od svoga intenzivnog prodora u sve strukture hrvatskog društva, Hrvatska seljačka stranka, gradeći umnogome na postavkama iz vremena do 1929. godine, razrađuje potpuno svoju strategiju i taktiku okupljanja radnika s jedinom namjerom da u korijenu suzbije svaku mogućnost samostalnog izražavanja radničkih interesa kako bi radnike potčinila svojoj politici i svom programu. Ona tada pokušava iskoristiti, a često joj to i uspijeva, jalovost socijalističke politike i djelatnosti u sindikatima, a još se više nastoji okoristiti situacijom u kojoj su se našli komunisti gubitkom vlastitih sindikalnih organizacija i boreći se za komunističku orijentaciju Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije, do tada sindikata pod vodstvom socijalista. Hrvatska seljačka stranka od 1935. godine dalje vrlo agresivno prodire među sve vrste radnika, ali prvenstveno radnike-seljake (a takvih je, npr. 1934. godine, u Hrvatskoj bilo nešto više od polovice)¹⁶, napadajući socijaliste, a žestoko se okomljujući na komuniste, koji su joj tada i bili glavna prepreka u borbi za utjecaj u sindikalnom pokretu i u radničkoj klasi uopće. Politika Hrvatske seljačke stranke, a time i Hrvatskog radničkog saveza izražena u za njih magičnoj formuli »nacionalna sloboda i socijalna pravda«, ubrzo pokazuje da ta stranka smatra taj savez samo svojom ekspoziplom među radnicima, sredstvom za kanaliziranje radničkih akcija, a da je uperen u prvom redu prema onemogućivanju radničkih akcija, onemogućivanju klasne borbe radnika. Osobito je to došlo do izražaja u isticanju jedinstvenih interesa hrvatskog naroda, što je za radnike značilo zapravo jedinstvo interesa radnika i poslodavaca jer su radnici samo mali dio

¹⁶ B. Janjatović, Sindikalni pokret u Hrvatskoj u razdoblju između dva rata i radnici-seljaci, ČSP, 1/1974, 27-37.

jedinstvenoga hrvatskog naroda koji vodi i predstavlja Hrvatska seljačka stranka. Hrvatski radnički savez podvrgava sve svoje akcije toj politici i takvoj usmjerenosti, bolje rečeno, to radi njegovo vodstvo, dok se radnici, njegovi članovi angažiraju na ostvarenju svojih interesa. Pridonosi tome i to što u mnogim mjestima, pogotovo u Dalmaciji, u Hrvatski radnički savez ulaze i komunisti i njihovi simpatizeri i pristaše. Premda je HRS strogo centralizirana organizacija, ipak radnici uspijevaju provesti mnoge borbene akcije.

Hrvatski radnički savez po svojoj osnovnoj namjeni ogorčeni je protivnik jedinstva sindikalnog pokreta, njegovo vodstvo, štoviše, odbija bilo kakav oblik suradnje sa socijalistima i dakako s komunistima, koji su jedini i nudili suradnju. Taj je savez antikomunistička i antisocijalistička organizacija i unosi u sindikalni pokret još veće nejedinstvo i suprotnosti. U pravcu samostalnoga društvenog i političkog izražavanja i djelovanja radničke klase Hrvatski je radnički savez, premda je izrazita struja u sindikalnom pokretu, po svemu rečenom imao negativnu ulogu jer je onemogućavao izražavanje klasnih radničkih interesa i otupljivao klasnu borbu. Pogotovo je ta njegova uloga i značenje izražena nakon jeseni 1939. godine, kad taj savez po dekretu vlasti preuzima ustanove za zaštitu radnika (radničke komore u prvom redu), a zatim, uz pomoć režima, na području Hrvatske postaje sve više službena sindikalna organizacija.¹⁷

Prema tome su politika i djelovanje Hrvatskog radničkog saveza i imali za zadaću osujećivanje samostalnog iskazivanja radničke klase kao društvenog faktora što je nastojala provesti Hrvatska seljačka stranka, ta građanska društvena snaga dugo vremena u opoziciji prema vladajućem režimu a zatim i sama vladajuća stranka.

5.

Slično kao i Hrvatska seljačka stranka pokušala je režimska Jugoslovenska radikalna zajednica potkraj međuratnog razdoblja steći utjecaj na radnike posredstvom Jugoslovenskog radničkog saveza. To je u neku ruku bio nastavak poslodavačkih Jugoslovenskih nacionalnih radničkih sindikata koji su osnovani nekoliko godina prije toga uz jaku pomoć režima i poslodavaca. Te su organizacije, slično kao i Hrvatski radnički savez, ali s mnogo manje uspjeha na području Hrvatske, pokušale djelovati u sindikalnom pokretu, steći utjecaj na radnike i voditi njihove akcije u granicama koje bi prvenstveno odgovarale njihovim gazdama. I one su imale zadaću da umanje utjecaj komunista na radnike, štoviše, da ga spriječe, a isto tako su bile i protiv socijalista i protiv Hrvatskog radničkog saveza (iako je nakon jeseni 1939. godine taj odnos prema tom savezu dobio nešto drugačije dimenzije). Kako su ti sindikati osnivani uglavnom uz pomoć režima i poslodavaca u državnim ili drugim

¹⁷ B. Janjatović, Hrvatski radnički savez 1935–1941, disertacija, Nacionalna i sveučilišna biblioteka Zagreb; *ista*, Radnička politika Hrvatske seljačke stranke 1921–1941, ČSP, 1/1973, 65–81.

poduzećima u kojima je država imala posebne interese, oni nisu postigli neke naročite pozicije u radničkoj klasi Hrvatske. Oni su također pridonosili nejedinstvu sindikalnog pokreta opirući se bilo kakvoj zajedničkoj akciji s drugima i time onemogućivali, odnosno, pokušali onemogućiti samostalno političko i društveno izražavanje radničke klase u kojoj su komunisti i njihovi pristalice bili jedini zagovornici i borci za organizirano jedinstvo radničke klase pred jedinstvenim istupanjem građanskih snaga.

Utjecaji tih sindikata bili su sporadični i zato što, slično kao i Radnički strukovni savez, organizacija pod utjecajem klerikalnih snaga, nisu djelovali u cijelom međuratnom razdoblju, pa ni u većim vremenskim odsječcima. Između Radničkog strukovnog saveza i njih postojala je i razlika, koja je nastala zbog različitih stavova osnivača tih sindikata, a dakako i u njihovoj društvenoj poziciji. Radnički strukovni savez djeluje do 1929, a režimski, odnosno poslodavački sindikati nastaju u tridesetim godinama, kad se Radnički strukovni savez, njegovo članstvo, uglavnom uključilo u Hrvatski radnički savez. Taj se savez zalagao za uređenje društva u kojemu će javna vlast provesti reformu privatnog vlasništva i radnog odnosa, a programatske postavke su mu polazile od parola o socijalnoj pravdi i od kršćanskog nauka. Radnički se strukovni savez, slično kao i druge kršćanske sindikalne organizacije u svijetu, zalagao za klasnu suradnju i klasni mir, pa je po tome bio sličan Jugoslovenskim nacionalnim radničkim sindikatima i Jugoslovenskom radničkom savezu. Ipak su se njihovi osnovni motivi razlikovali: Radnički strukovni savez svoje je postavke zasnivao na kršćanskom moralu, Jugoslovenski nacionalni radnički sindikati na suradnji poslodavaca i radnika uz zaštitu države, a Jugoslovenski radnički savez na politici Jugoslovenske radikalne zajednice koja je nastojala onemogućiti radničke akcije, a pogotovo one pod vodstvom komunista. Svi su ti sindikati bili antikomunistički i antisocijalistički orijentirani, a u praksi je to najviše bilo upereno upravo protiv komunističkih sindikata koji su jedini nastojali premostiti razlike i borili se za jedinstvo sindikalnog pokreta, za jedinstvo radničke klase u borbi s kapitalom, iako su, dakako, uvijek razlikovali vodstvo od članstva pojedinog saveza.¹⁸

6.

Opisani pravci i struje u sindikalnom pokretu Hrvatske međuratnog razdoblja, njihove glavne karakteristike i pravci njihova djelovanja, svjedoče o tome da je taj pokret imao tada značajnu ulogu u okupljanju radničke klase, odnosno, svaka struja borila se za što veći utjecaj na radnike, dakako, svaka iz svojih motiva i razloga. Komunistički orijentirani sindikati jedini su bili usmjereni i radili na organiziranju radničke klase u pravcu njezina samostalnoga društvenog (ekonomskog, političkog i socijalnog) izražavanja s ciljem da strukovna borba pridonese klasnom oslobođenju i stvaranju novog društva. Oni su izrasli iz same klase, bili

¹⁸ Vidi bilj. 1 i 4.

su njezini istinski predstavnici, pa su, u situaciji kad je Komunistička partija bila uglavnom u dubokoj ilegalnosti, kao avangarda te klase pomogli legalnom konstituiranju klase u sve snažniji društveni faktor. Socijalistički orijentirani sindikati zadovoljavali su se reformama za ublažavanje društvenih suprotnosti u odnosima između rada i kapitala, u području radnih i materijalnih uvjeta radnika. Iako su pridonijeli jačanju svijesti radnika o potrebi sindikalne organiziranosti, imali i uspjeha u određenim svojim akcijama, ipak su manje radili za stvar radničke klase nego što su i sami govorili, pa njihovo djelovanje znači određeno kočenje borbenosti radničke klase. Hrvatski radnički savez, HSS-ovska organizacija za radnike i među radnicima, imao je osnovnu zadaću da suzbije klasnu radničku borbu i time onemogući samostalno društveno (ekonomsko, političko, socijalno, kulturno) izražavanje radnika. Imao je služiti i često je služio interesima snaga koje je predvodila Hrvatska seljačka stranka, stranka prvenstveno hrvatske građanske klase, a ne interesima radnika. Istom cilju, iako s drugačijom motivacijom i u korist drugih interesa, imale su služiti ostale spomenute sindikalne organizacije od Radničkog strukovnog saveza do Jugoslovenskog radničkog saveza, dakle organizacije koje su nastale na poticaj buržoaskih snaga i režima. Po tome svemu sindikalni je pokret bio s jedne strane žestoko poprište društvenih sukoba, jer su se sve tadašnje društvene snage, i one koje su imale moć, ekonomsku i političku, i one koje su bile obespravljene imale u njemu svoje predstavnike i nosioce, a s druge strane odražavao je situaciju, raspoloženja, opredjeljenja međuratnog društva u Hrvatskoj (a slična je situacija bila i u Jugoslaviji) — punog suprotnosti, oštro diferenciranog.

SUMMARY

THE TRADE-UNION MOVEMENT IN THE SOCIAL ACTIVITY
OF CROATIA BETWEEN THE TWO WORLD WARS

The trade-union movement in Yugoslavia was fragmentary, heterogenous, and the arena of political and other conflicts caused by its various protagonists and currents: and by those forces which lay behind individual trade-union organisations. Nevertheless it has a significant place in the social development of Croatia. During the period between the wars the trade unions were the only mass workers organisations operating legally and the working class found in them the possibility to express themselves independently and legally on social and political matters. (This applies above all to the communist oriented unions which were closely connected with the political struggle led by the illegal Yugoslav Communist Party (KPJ) so that industrial action was aimed at achieving the remaining class goals.) While the KPJ, as the avante-garde of the working class and the only political force to articulate its interests, rallied the workers, by means of the trade-union movement, to fight against the régime and capitalism, practically all other social forces, whether inside or outside the working class, tried, by means of the unions, to gain the workers for their aims and program. The Socialists, who grew out of the working class but moved further and further away from its real interests in the period between the wars, attempted to direct the action of the workers towards reform and to seeking alleviation of existing social tensions. The middle-class opposition party, known as the Croatian Rural Party, tried, with the help of the Croatian workers' union, to soften the class struggle of the workers and so to channel industrial action as to harmonise it with the program and ideas of the middle-class forces which stood behind their efforts. Likewise the régime, along with the clergy, endeavoured, by means of the unions, so to influence the workers as to crush their fighting spirit.